

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

II. Meşrutiyet'ten 31 Mart Olayına Türk Basını: İç ve Dış Politikadaki Gelişmelerin Gazetelere Yansımaları

Turkish Press from the Second Constitutional Monarchy to March 31th Event: Reflections of Domestic and Foreign Policy Developments on Newspapers*

Yusuf TAŞ

Öğr. Gör., Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Rektörlük
kmyusuftas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6916-8624

Memet YETİŞGİN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
memyet@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-2665-1210

Öz: II. Meşrutiyetin ilanı ve Kânûn-ı Esâsî'nin tekrar yürürlüğe girmesi ile Osmanlı Devleti'nde yeni bir dönem başladı. II. Abdülhamit'in baskı rejiminin ardından oluşan özgürlük havasının en çok hissedildiği alanlardan biri de basın oldu. Osmanlı başkenti İstanbul'da bir elin parmaklarını geçmeyen gazete sayısı, 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte yüzleri buldu. Hürriyet havası içerisinde, "Osmanlılık" ülküsü ile memleketin kurtuluşuna yönelik beklentiler artsa da iç ve dış politika ve içtimai hayatta birbiri ardına meydana gelen hadiseler hayal kırıklıkları yarattı. Bu çalışmada II. Meşrutiyet'in ilanından 31 Mart Vak'asına kadar geçen süreçte Osmanlı kamuoyunu sarsan gelişmelerin dönemin gazetelerine yansımaları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ile diğer Jön Türk gruplarının neşrettiği gazetelerin bu hadiselerle getirdiği yorumlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, ittihat ve terakki, Osmanlı, basın.

Abstract: A new era began in the Ottoman Empire with the proclamation of Constitutional Monarchy II and the re-enactment of the Constitutional Law. The press was one of the areas where the atmosphere of freedom, which emerged after the oppressive regime of Abdülhamit II, was felt the most. While there were only a few newspapers in the Ottoman capital Istanbul, this number reached hundreds with the declaration of the Second Constitutional Monarchy on 23 July 1908. Although expectations for the salvation of the country with the ideology of "Ottomanism" increased in the atmosphere of freedom, the events that occurred one after another in domestic and foreign politics and social life created disappointments. This study examines the reflections of the developments that significantly impacted the Ottoman public opinion on the newspapers of the period, from the declaration of the Constitutional Monarchy until the 31 March Incident. It also analyses the interpretations of these events by the newspapers published by the Committee of Union and Progress and other Young Turk groups.

Keywords: Constitutional Monarchy II, committee of union and progress, Ottoman, press.

* Bu çalışma, birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş Tarihi: 23.05.2024

Kabul Tarihi: 25.03.2025

Yayın Tarihi: 30.04.2025

Atıf: Taş, Y. & Yetişgin, M. (2025). II. Meşrutiyet'ten 31 Mart olayına Türk basını: iç ve dış politikadaki gelişmelerin gazetelere yansımaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 583-597. Doi: 10.33437/ksusbıd.1488790

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde meşrutî sisteme geçiş çabaları içerisinde gazeteler mühim yer tutmuştur. Tanzimat döneminde Yeni Osmanlılar tarafından başlatılan fikir gazeteciliği sayesinde anayasal sistemler ve meclisler tartışılarak kamuoyunun gündemine getirilmiş ve belirli bir zemin oluşturulmuştur. Genç Osmanlılar 1865'te gizli bir örgüt kurmuş, ifşa olmaları üzerine birçoğu yurt dışına kaçarak oradan meşrutî sistem savunusunu sürdürmüştür. Osmanlı Devleti'nin en başarılı valilerinden olan Mithat Paşa'nın (1822-1884) Yeni Türklerin meşrutî sistem çabalarına destek vermesi üzerine, Sultan Abdülaziz hal' edilerek veliaht V. Murat tahta çıkartılmıştır. Ancak onun da hükümdar olamayacak kadar akli zafiyet göstermesi üzerine Şehzade Abdülhamit ile anlaşarak tahta çıkması sağlanmış, 23 Aralık 1876'da Kânûn-ı Esâsî'nin ilan edilmesiyle birlikte meşrutî sistem doğmuş ve Meclis-i Meb'ûsân açılmıştır. Ancak ilk meclis deneyimi uzun sürmemiş, 93 Harbi olarak tarihe geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla meclis kapatılarak anayasa askıya alınmıştır. Türk tarih yazımında II. Abdülhamit ile anımsanan "istibdat devri" böyle başlamış, Tanzimat'ın dirayetli devlet adamları Mustafa Reşit, Mehmet Emin Âli, Fuad ve Mithat Paşalar döneminde Babiâli'de toplanan iktidar gücü, II. Abdülhamit döneminde Saray'a geçmiştir. Bu süreçte, devleti yeniden toparlamak amacıyla eğitime ve ulaştırmaya yatırımlar yapan II. Abdülhamit, eğitim seviyesini artırarak ülke sathına yaymış, demiryolu ağlarını genişletmiş, tarımsal verimliliği artırmaya gayret göstermiştir (Karpas, 2014: 102, 103). Ancak bu gelişmeler, düşünce ve politik alanlarda tam aksi yönde seyredererek, her türlü muhalif akım engellenmeye çalışılmıştır.

II. Abdülhamit'in baskıcı bir rejime yönelmesinde saltanatının hemen başında yaşadığı hadiseler etkili olmuştur. Kendisinden önceki iki padişahın tahttan indirilmesi, Sultan Abdülaziz'in baskı altında bırakılarak intiharı, Osmanlı-Rus Savaşı, "Ali Suavi Vak'ası" ve "Kleanti Skaliyeri - Aziz Bey Komitesi" gibi teşebbüslerle hal' edilmek istenmesi, padişahta "tahtı kaybetme korkusu" yaratarak evhamlı bir kişilik doğurmuştur. II. Abdülhamit bu vehimlerin neticesinde, her gelişmeden haberdar olmak, her şeye müdahale etmek, kimseye güvenmemek gibi davranışlar sergileyerek tahtını ve tacını korumak istemiştir. Bunda biraz da haklıdır, zira etrafındaki devlet ricalinin önemli bir kısmı yabancı devletlerin desteğine dayanmaktadır. Netice itibarıyla, demokratik kişilikten yoksun, geleneksel Osmanlı Hanedanı'nın tartışılmaz gücüne sahip ve ürkek devlet adamlığı yapısı II. Abdülhamit'in baskıcı bir rejim yaratmasına yol açmıştır.

İstibdat rejiminden en çok etkilenen kurum ise basın olmuş ve eleştirel gazetecilik tamamen ortadan kalkmıştır (Tahsin Paşa, 1931:117). Nice gazete, -ki içlerinde devletin gazetesi olan Takvim-i Vekayi de vardı-, yasaklanmıştır. Yerel ve yabancı gazetelerin takibi, kontrolü ve müsaadesi sıkı bir denetim altına alınmıştır (Yetişgin, 2010: 119-162). Sansürü uygulamak için 1881'de kurulan Encümen-i Teftiş ve Muayene, 1897'de Tetkik-i Müellefat ve 1903 de Kütüb-i Diniye ve Şer'îye Komisyonları kurulmuştur. Komisyonlar, 1884 ve 1895 Matbaalar Nizamnameleri ile 1898, 1900 ve 1901'de çıkan buyrukları (Kabacalı, 1990: 54-56) şedit bir şekilde uygulayarak görevlerini yerine getirmişlerdir. Sadece gazeteler değil, dini içerikli eserler ve kitap çevirileri bile sıkı sıkıya incelenmiştir. Sansürün boyutlarını tasvir eden Halit Ziya Uşaklıgil, Encümen-i Teftiş ve Muayene komisyonu üyelerinin gözlerini "keskin birer şiş" olarak betimlemiş, bu gözlerin baktığı müsveddelerin "delik deşik" olduğunu kaydetmiştir (Kabacalı, 1990: 64). Ancak muhalifler sessiz kalmamış ve II. Abdülhamit rejimine karşı eleştirilerini yine neşriyat yoluyla sürdürmüşlerdir. Bu bağlamda Hayal 1878'de Paris'te, 1879'da Londra'da, Gencine-i Hayal ise 1881'de Paris'te yayımlanmıştır (İnuğur, 1993: 290). II. Jön Türk hareketinin ilk öncülerinden olan Ali Şefkati Bey ise 1880'de Cenevre'de İstikbal'i çıkarmıştır (Tütengil, 1969: 27).

Kânûn-ı Esâsî'yi tekrar yürürlüğe koymak ve meclisin açılmasını temin etmek isteyen Jön Türklere liderlik eden Ahmet Rıza Bey, Mizancı Murat Bey ve Prens Sabahattin Bey gibi isimlerde gazeteler çıkartarak fikirlerini yaymışlardır. Ahmet Rıza Bey, Şûra-yı Ümmet ve Meşveret'i (Kuran, 2000: 43); II. Abdülhamit'e sunduğu reform talepleri dikkate alınmayınca Mısır'a kaçan Murat Bey ise 1896'da Kahire'de Mizan'ı çıkardı (İnuğur, 1993: 294). Jön Türklere katılan bir diğer isim olan Prens Sabahattin ise babası Mahmud Paşa ve kardeşi Lütfullah Bey'le birlikte yurt dışına kaçtıktan sonra Terakki isimli gazeteyi yayımladı. Selim Nüzhet Gerçek'in tespitine göre, bu süreçte yurt dışında basılan ve bir kısmı da yazarların şahsi emellerine hizmet eden, 95 Türkçe, 8 Arapça, 12 Fransızca ve 1 İbranice toplam 116 Jön Türk gazetesi çıkartıldı (Kuran, 2000: 61).

JÖN TÜRKLERİN BİRLEŞMESİ VE II. MEŞRUTİYET'İN İLANI

II. Abdülhamit'in yönetimine karşı eleştirilerin yükseldiği en önemli kurumların başında askeri okullar gelmektedir. II. Mahmut (1808-1839) döneminde kurulan askeri okullardan Harbiye ve Tıbbiye gibi yerlerde eğitim gören öğrenciler hem askerlik mesleğini öğrenmekte ve hem de zamanın entelektüel hayatına dair zengin bir bilgiye sahip olmaktadır. Gelecekte Modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak kadronun lideri olan Mustafa Kemal Paşa ve niceleri bu okullarda eğitim görmüş, yüzlerce kitap okumuş, Fransızca başta olarak yabancı diller öğrenmiş, Avrupa basınına takip etmiş ve modern medeniyet hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Sivil okullaşmanın geç ve zayıf olması nedeniyle aydın ve entelektüel kadroların askerler arasından çıkması biraz bundandır. Dolayısıyla 1889 yılında askeri Tıbbiyelilerden İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükûti, Mehmet Reşit ve Hüseyin Zade Ali Bey gibi isimler, İttihat-ı Osmanî adında bir gizli cemiyet teşkil ettiler (Armaoğlu, 1997: 595). İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne gerçek karakterini sağlayan ve II. Meşrutiyeti getiren Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ise çoğunluğu 3. Ordu subaylarından oluşmakla birlikte, 1906 yılında Selanik'te kuruldu. Grubun asker üyeleri, Bursalı Tahir, Binbaşı Naki, Yüzbaşı Edip Servet, Yüzbaşı Kazım Nami, Yüzbaşı Ömer Naci, Mülazım İsmail Canbolat, Hakkı Baha Beyler ile sivil üyeleri Talat, Rahmi ve Mithat Şükrü Beylerden oluşuyordu (Tunaya, 1989: 15). Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyeleri bir süre sonra Ahmet Rıza Bey idaresindeki Paris Cemiyeti ile temas kurmuş ve onların önerisiyle Cemiyetin adı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür (Çavdar, 1991: 27, 28).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'e ve baskıcı rejimine karşıydı. Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden uygulanması, Meclis-i Meb'ûsân'ın açılması ve meşrutî sistem içerisinde Osmanlı unsurlarının birleşmesiyle devletin yeniden kudretli günlerine döneceğini düşünüyorlardı. Onlara göre, II. Abdülhamit saltanatının baskıcı doğası ve yanlış kararları ülkeyi yıkıma sürüklemekte, büyük devletlerin bu kötü gidişattan istifade etmesiyle de Osmanlı Devleti parçalanacaktı. Bu sırada İngiltere Kralı VII. Edward ve Rus Çarı II. Nikola'nın Reval'deki buluşması onların bu kaygılarını paniğe dönüştürdü. İmparatorluğun paylaşılacağı düşüncesi, Cemiyeti harekete geçirdi (Ahmad, 1971: 16, 17). Resneli Niyazi Bey, Merkez-i Umûmî'den aldığı iznin sonrasında, beraberindeki 200 askerle birlikte 3 Temmuz 1908 Cuma günü Manastır'da dağa çıktı (Ahmad, 1971: 21). Niyazi Bey'in ardından Enver Bey ve Ohrili Eyüp Sabri Bey de birlikleriyle beraber isyana katıldı. II. Abdülhamit'in bu kalkışmaları bastırma girişimleri netice vermedi. Özellikle padişahın en güvendiği isimlerden biri olan Şemsi Paşa'nın 7 Temmuz'da Manastır Telgrafhanesinden çıkarken Mülazım Atıf Bey tarafından öldürülmesi, II. Meşrutiyet'e giden yolda dönüm noktası oldu. Ayrıca Firzovik'te sabah namazında toplanan 20 bin Arnavut, Saray'a çektikleri telgraf ile Kânûn-ı Esâsî'nin yürürlüğe konmasını ve Meclis-i Meb'ûsânın açılmasını talep etti (Tunaya, 1989: 18).

Selanik, Manastır ve Kosova başta olmak üzere Rumeli'nin birçok bölgesinden meşrutiyetin ilanı için saraya telgraflar gönderilirken 23 Temmuz sabahı Manastır'da 21 pare top atışı ile Meşrutiyet ilan edildi. Artık direnmenin mümkün olmadığını gören II. Abdülhamit, Anayasa'nın yürürlüğe konduğunu duyurarak II. Meşrutiyet dönemini fiilen başlattı (Armaoğlu, 1997: 602, 603). Kâmil Paşa'nın hatıratına göre özellikle Siroz'dan çekilen telgraf padişah üzerinde tesir etmiş, 'anayasa yürürlüğe konmadığı takdirde yüz bin askerle İstanbul'a yürüneceği' tehdidi II. Abdülhamit'in bu kararı almasında etkili olmuştu (Güven, 1991: 327).

Meşrutiyetin ilanı ile yaratılan hürriyet havası en çok gazetecileri sevindirdi. Sansür memurları matbaalara alınmadı. II. Abdülhamid döneminde sansürle vazifeli Ebü'l-Mukbil Kemal görevinden ayrıldı. İlk Matbuat Müdürü olarak Mehmed Tevfik Bey atandı (Şapolyo, 1974: 171) Dernekleşmeye gidilerek Osmanlı Matbuat Cemiyeti kuruldu. Halktan da gazetelere ilgi büyüktü. Gazetelerin tirajları arttı. İkdâm, Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve Saadet gazeteleri ek baskılar yaptı. İkdâm karaborsaya düştü, 10 paralık gazete yarım liraya kadar alıcı buluyordu. Meşrutiyetin ardından tirajlar 50 bine yükselirken, gazete çıkarmak için talep edilen imtiyaz sayısı da 200'ü aşmıştı. Bu süreçte, Tanin, Şûray-ı Ümmet, Mizan, Hukuk-ı Umûmiye, Serbesti, Volkan, Osmanlı ve Sırat-ı Müstakim yayın hayatına başladı (Topuz, 2003: 83, 84). Diğer yandan gazeteler, içerik yönünden de zenginleşme ve gelişme gösterdi. Boyutları büyüyen gazetelerde, resim, harita ve karikatürlerin yanı sıra, "hariciye", "dahiliye", "siyasiyat" başlıkları altında haberler ve makaleler yayımlandı (Şapolyo, 1974: 183).

Gazeteciler gibi meşrutiyet coşkusu derinden hissedenden bir diğer kesim de tıbbiye talebeleri oldu. 20 yıllık hayallerine kavuşan öğrenciler kutlama törenlerine, "Bir milletin kurtuluşu bilimdir" (Le salut de la Nation, c'es a Science) bayrağıyla katıldı. Öğrencilerin bu sevinç gösterileri Les Manifestations, Le Moniteur Oriental'de 27 Temmuz 1908'de yer aldı (Hanioğlu, 1985: 51). II. Meşrutiyet, münevverler başta olmak üzere Osmanlı toplumunu oluşturan tüm unsurlar tarafından imparatorluğun birçok yerinde, "hürriyet, adalet, müsavat, uhuvvet" söylemleriyle coşkuyla kutlanmış, "Osmanlılık" ülküsüyle devletin sorunlarının çözüleceğine yönelik inanç artmıştır.

Meşrutiyetin yeniden tesisleriyle birlikte bu gayeyi gerçekleştiren İstanbul dışındaki Jön Türkler de payitahta dönmeye başlamışlardır. 1908 devriminin öncüleri olan Selanik, Manastır ve Üsküp İttihat ve Terakki Cemiyeti azalarından Talat, Rahmi, Necip (Draga), Hüseyin (Kolonyalı), Cavid ve Erkan-ı Harb Binbaşısı Cemal (Paşa) ile Hakkı Baha (Pars) Beyleri taşıyan tren, 3 Ağustos'ta Sirkeci Garı'na ulaşmıştır (Tunçay vd., 2021: 66). Prens Sabahattin Bey ise 1903'te Belçika'da hayatını kaybeden babasının kemiklerinin bulunduğu tabutla birlikte 3 Eylül 1908'de yurda dönmüştür. Önce İzmir'e uğrayan Prens Sabahattin Bey, ardından İstanbul'a gelmiş, İkdâm sahibi Ahmed Cevdet Bey ve Servet-i Fünûn sahibi Ahmed İhsan Bey gibi gazetecilerin de aralarında bulunduğu coşkulu bir grup tarafından karşılanmıştır (Kuran, 2000: 325). Ahmet Rıza Bey ise 25 Eylül 1908'de İstanbul'a dönmüş ve 16 Ekim'de II. Abdülhamit tarafından kabul edilmiştir (Malkoç, 2010: 110).

İÇ VE DIŞ POLİTİKADAKİ GELİŞMELER VE GAZETELERDEKİ YANSIMALARI

İç Politikadaki Hadiseler

II. Meşrutiyet'in ardından 31 Mart Vak'asına kadar geçen süreçte Osmanlı Sadaret makamı 3 kez el değiştirmiş, Mehmed Said Paşa, Kâmil Paşa ve Hüseyin Hilmi Paşa Sadrazamlık ile görevlendirilmişlerdir. Meşrutiyetin hemen öncesinde Mehmed Said Paşa kabineyi kurmuş, ancak II. Abdülhamit'in Harbiye ve Bahriye Nazırlarını kendisinin belirlemek istemesi karşısında, 6 Ağustos'ta görevinden istifa etmiştir. Bunun üzerine Sadrazamlık Kâmil Paşa'ya tevdi edilmiş (İnan, 1983: 1391), bu atama İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından da memnuniyetle karşılanmış, halka sükunet çağrısı yapılmıştır (Kansu, 2017:182).

Meşrutiyetin ilk günlerinde dahili konuları ilgilendiren başlıca önemli gelişmeler, yangınlar ve işçi grevleri olmuştur. Ağustos ve Eylül aylarında İstanbul'u sarsan 2 büyük yangın vakası meydana gelmiş, 23 Ağustos'ta Saraçhanebaşı'nda çıkan ilk yangında; ev, işyeri, han, mektep, tekke ve cami gibi mekanların oluşturduğu 2 bin 500 bina hasar görmüştür. 15 Eylül'deki Yedikule yangınında ise yine ev ve işyerlerinden oluşan 186 bina yanmıştır (Tunçay vd., 2021: 97-137). O günlerde kamuoyunun yakından takip ettiği bir diğer mesele ise işçi grevleridir. Meşrutiyetin hemen ardından vapur işçileri, tütün işçileri, reji çalışanları, tramvay işçileri, demiryolu kumpanyası işçileri ve bazı gazete dizgicileri iş bırakma eylemi gerçekleştirmişler ve bu durum toplumsal yaşamda aksamalara neden olmuştur (Tunçay vd., 2021: 100, 101).

Yıllar sonra hürriyete kavuşan basında ise II. Abdülhamit dönemi paşalarına karşı eleştiriler başlamıştır. 1 Ağustos 1908'de yayın hayatına başlayan *Tanin*'de, ilk sayılarından itibaren Arap İzzet Paşa, Selim Melhame, Tophane-i Amire Müşiri Zeki Paşa, Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa ve eski Harbiye Nazırı Mehmed Rıza Paşa gibi isimlerin aleyhinde haberler yer almış, haksız yollarla servetlerine servet kattıklarına yönelik eleştiriler yapılmıştır.

Ekim ayına gelindiğinde ise İstanbul'da asayiş tehdit eden dini içerikli vakalar yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 31 Mart'a giden süreçte öncü sayılacak bu hadiseler arasında, Kör Ali Vak'ası, Müslüman bir kadının Hristiyan bir vatandaşla evlenmek istemesi dolayısıyla halk tarafından Beşiktaş karakolunda linç edilmesi, kadınlara yönelik saldırılar ve Fatih Camii içerisindeki taşkınlıklar sayılabilir.

Meydana gelen ilk olayda Kör Ali isimli bir hoca 7 Ekim 1908'de Fatih Camii'nde vaaz vermiş ve peşine topladığı bir grupla "*Ey ümmet-i Muhammet, din elden gidiyor! Sokaklarda alenen oruç yiyorlar, kadınlar yüzleri açık geziyorlar.*" (Duman, 2016: 104) gibi sözlerle Yıldız Sarayı'na kadar yürümüştür. 8 ve 9 Ekim tarihli *İkdâm*'da bu husus okuyuculara aktarılırken, bir takım hafiye ve ulema kisvesine bürünen cahilin memleketin asayişini ihlal etmeye çalıştıkları vurgulanmıştır. Vatandaşların ulemaya karşı gösterdiği hürmeti bilen bu kötü niyetli kimselere karşı toplumu dikkatli olmaya çağırarak *İkdâm*,

amacın ise memlekette bir fetret uyandırmak olduğunu belirtmiştir. Bu kişiler gazetede vatan sevgisinden nasipsiz olarak nitelenirken, “Böylelerinde muhabbet-i vataniyyeden eser yoktur. Bunlar vatanın ne olduğunu bilmezler. Çünkü serseridirler. İnsan vatanperver olmak için necîbü’l kalb olmalıdır. Hiss-i vatan ancak böyle kalplerde temerküz ve tecelli edebilir.” yorumu yapılmıştır. (İkdam, No: 5164, 9 Ekim 1908: 3)

Kör Ali Vak’asının hemen ardından kadınlara yönelik bir saldırı daha gerçekleşmiştir. İkdam’ın görgü tanığı bir kadının anlatımıyla ayrıntılarını aktardığı olayda, faytona binen 2 kadın ile bir zabıt, çevrelerinde toplanan kalabalık tarafından darp edilmiş, kadınların peçeleri yırtılmış ve saçları dağıtılmıştır. Tanık kadının, kalabalığı ikaz etmesi ve bu durumun kanuna aykırı olduğunu belirtmesi üzerine burada bulunan 4 kişi, “Hanım hanım! İşine git işine. Bu vakayı biz yaptırıyoruz. Bundan sonra hiçbir kadın sokağa çıkamayacak. Eski yeniçeri zamanı avdet eyledi. Şimdi yeniçeri bizleriz.” (İkdam, No: 5166, 11 Ekim 1908: 4) diyerek kadını tartaklamışlardır. Haberin devamında Mahmut Paşa’da cereyan eden bir diğer hadiseye daha yer verilmiştir. Bu vakada da kardeşiyle birlikte kunduracı dükkanından alışveriş yapmak isteyen kadın ve kardeşi saldırıya uğramıştır. Haberde, “Bir kadın biraderiyle, zevciyle, veya pederiyle sokağa çıkamayacak mı? Bu hâl dünyanın neresinde görülmüş. Afrika çöllerinde yaşayan vahşiler bile bu tecavüzata tahammül edemezler.” (İkdam, No: 5166, 11 Ekim 1908: 4) denilmiş, bu olayların açıkta kalan hafiyeler ve onlara yardım edenler tarafından gerçekleştirildiği vurgulanmıştır.

Olaylar bununla kalmamıştır. Fatih Camiinde yaşanan bir diğer vak’ada halk yine galeyana getirilmek istenmiştir. İkdam’da “Müfsid Ahmed Hamdi” başlığıyla yer alan haberde, Fatih Camiinde verilen vaaza itiraz eden Ahmed Hamdi isimli birisinin asayiş bozduğu belirtilmiştir. Olay sırasında yaralanan Ramiz Efendi isimli vatandaşın tanıklığındaki haberde, imamın vaazda ticaret ve zanaatın ilerlemesinden bahsettiği sırada ayağa kalkan Ahmed Hamdi’nin, “Hoca Efendi böyle sözler söyleme bir parça da devletten bahset, yalnız milletle olmaz. Sözlerin hep muzırdır.” diyerek itiraz ettiği kaydedilmiş ve belinden çıkardığı kama ile etrafı tehdit ettiği yazılmıştır. Bu sırada Ahmed Hamdi’nin kollarını tutan şahıslar onu bırakmış ve saldırgan, Ramiz Efendi’nin üzerine yürümüştür. Ramiz Efendi saldırganın elinden kamayı almış ama daha önce Ahmed Hamdi’yi tutan şahıslar bu kez kendisine saldırmıştır. Bu sırada yine cami içerisinde bulunan süvari elbiseli bir şahıs, “-Senin vazifen nedir? Ne karışıyorsun?” (İkdam, No: 5166, 11 Ekim 1908: 4) sözleriyle Ramiz Efendi’yi tenkit etmiş, Ramiz Efendi’nin terslemesi üzerine camiden kaçmıştır.

Yaşanan bu olaylardan anlaşıldığı üzere camilerde karışıklık çıkartılarak ve kadınların sosyal hayatta daha fazla boy göstermesi gerekçe gösterilerek asayişin bozulması amaçlanmıştır.

Seçimler ve Meclis-i Meb’ûsân’ın Açılışı

Toplumsal hayatta böyle sıkıntıların olduğu 1908 yılı sonuna doğru iç politikadaki en önemli gelişmelerden biri, hiç kuşkusuz milletvekili seçimleri olmuştur. II. Abdülhamit’in meşrutiyetin ilanı sırasında yayımladığı Hatt-ı Hümayun (İkdam, No: 5087, 24 Temmuz 1908: 1) ile Meclis-i Meb’ûsân toplantıya davet edilmiştir. Ayrıca seçimlerin yasal bir düzlemde gerçekleşmesi için 83 maddeden oluşan “İntihab-ı Mebusân Kanunu” hazırlanarak 3 Ağustos’ta yürürlüğe konmuştur. Kanuna göre iki kademeli yapılacak seçimlerde, her 50 bin nüfusu temsilen bir mebus seçilmesi planlanmıştır. Diğer yandan nüfusu 25 binden az olmayan sancaklar bir, 125 bin nüfusa kadar olan sancaklar 2, 175 bin nüfusa kadar olan sancaklar 3 ve 220 bin nüfusa kadar olan sancaklar 4 mebus intihab edebilecektir. Sancakların kaç vekil çıkartacakları ise bölgelerdeki mülki amir ve yerel yöneticilerin hazırlayacakları nüfus defterlerine göre belirlenecektir (Günay, 2018: 397-417). Bu arada gazeteler de seçimlere ilişkin haberler hazırlayarak uzun bir süre sonra tekrar sandığa gidecek olan vatandaşları bilgilendirmek istedi. Seçimler, Kasım ve Aralık aylarında gerçekleştirilirken halk nezdinde “meşrutiyeti getiren cemiyet” olarak görülen İttihat ve Terakki, büyük bir teveccüh gördü. Ahrar Fırkası ise ciddi bir varlık gösteremeyerek halkta karşılık bulamadı. İttihat ve Terakki listelerinden mebus namzedi gösterilen Tanin Başyazarı Hüseyin Cahit Bey, meclise girmeyi başarırken Sadrazam Kâmil Paşa ve İkdam Başyazarı Ali Kemal Bey gibi isimler seçilemedi. Fakat Meclis-i Meb’ûsân’ın açılışının ardından İttihat ve Terakki karşısında yükselen eleştirilerle birlikte Rıza Nur, Zöhrap Efendi, Yannakis Mammopoulos, Traianos Nallis, İsmail Kemal, Aziz Paşa, Vrioni, Müfit Bey, Rüştü Bey gibi mebuslar Ahrar Fırkası ile hareket etti (Sancaktar, 2011: 77).

Meclis-i Meb'ûsân'ın açılışı 17 Aralık 1908'de coşkulu törenlerle kutlanmış ve ertesi gün çıkan İstanbul gazeteleri bu açılışı, Osmanlı tarihinin en parlak günlerinden biri olarak okurlarına sunmuştur. *Tanin*'in birinci sayfadan verdiği, "*Tarihî Bir Gün*" başlıklı makalede, meclisin küşadı yalnız Osmanlı tarihinin değil, İslam tarihinin bile en önemli günlerinden biri olarak kutsanmıştır. Babanzade İsmail Hakkı imzalı değerlendirmede, "*Dün tarih-i Osmanî'nin ve hatta diyebilirim ki tarih-i İslamiyet'in en şanlı sahifelerinden birini payitahtımız okudu, gördü, bunu ruh-u cismiyle duydu. 11 Temmuz'da millet hakk-ı meşru'unu ele geçirmiş idi. Dün ise bu hakkını kâmilan istimal etti*" yorumu yapılmış, meclisin açılışıyla birlikte 5 aydır görülen, hükümeteşizlik, intizamsızlık, karışıklık ve tereddüdün ortadan kalkacağı ümit edilmiştir (*Tanin*, No: 138, 18 Aralık 1908: 1).

Servet-i Fünûn'dan Ahmet İhsan Bey ise meclisin ilk oturumunu takip ederek kaleme aldığı yazısında, meclisin kapısından girişini, mebusların ve zabıt katiplerinin koşuşturmalarını ve yaşanan heyecanı okuyucularına aktarmıştır. Ahmet İhsan Bey, "*Otuz senedir müştak-ı didârı olduğumuz şu manzara, yani hâkimiyet-i millîyenin temsili müşahhası olan Meb'ûsan-ı kirâmın heyet-i muhteşemesi beni birkaç dakikalar derin bir teessüre düşürdü.*" (*Servet-i Fünûn*, No: 183, 20 Aralık 1908: 1) diyerek düşüncelere daldığını ifade etmiş ve ardından şöyle devam etmiştir:

"İşte otuz senedir çektiğimiz ıstırahat, vatan-ı mukaddesemizin gördüğü tecavüzat ve tecelliyat-ı millîyemizin her türlü hareket-i terakkisini men eden istibdat, şu salonda bir azm-ü vatanperverâne ile içtima eden vükelâ-yı milletin mürakabesi, müdafası ve vatanperverliği ile artık bitecek idi. İnkîlab-ı kebirimizde şimdiye kadar gösterdiğimiz fevkaladelik, ittihat ve teavün bundan sonra dahi millet-i necibemiz arasında devam eyleyse, vatan her türlü tehlike-i inkîraz ve istibdattan kurtulmuş addolunabilir." (*Servet-i Fünûn*, No: 183, 20 Aralık 1908: 1)

Volkan gazetesi de Meclisin açılışını sevinçle karşılayanlardandır. "*Meclis-i Meb'ûsân Bayramı*" başlığı ile verilen haberde 30 milyon Osmanlı milletin, 30 yıllık bekleyişten sonra bayrama kavuştuğu ifade edilmiştir. 1 milyon insanın katıldığı içtimai mahşere benzeten *Volkan*, bu mahşer yerinde hesapların görüldüğünü ve cennet kapılarının açıldığını dile getirmiştir (*Volkan*, No: 8, 18 Aralık 1908: 1).

Meclis-i Meb'ûsân'ın açılışını yakından takip eden önemli bir kesim ise Türk kadınlarıdır. Meşrutiyet sonrasında sosyal yaşamda ön plana çıkan, gazetelerde ifadelerine yer verilen ve toplum yararına cemiyetler kuran kadınlar, Meclisin açılış törenlerini de izlemek için talepte bulunmuşlardır. Konuya dair *Servet-i Fünûn*'da "*İslam Kadınlarının Bir Teşebbüsü*" başlığıyla verilen haberde, Meclisin açılış törenlerine Hristiyan kadınlar katılır, Müslüman kadınlar alınmaz ise İngiliz Parlamentosu önünde eylem yapan İngiliz kadınlar gibi Müslüman kadınların da Meclis-i Meb'ûsân önünde gösteri yapacakları açıklanmıştır (*Servet-i Fünûn*, No: 180, 16 Aralık 1908: 3).

Meclisin açılışı diğer ülke liderleri tarafından da memnuniyetle karşılanmış, İngiltere Kralı 7. Edward, gönderdiği telgraf ile II. Abdülhamit'i tebrik etmiştir. Kral, Osmanlı Parlamentosu'nun icra edeceği faaliyetlerin, tüm Osmanlı tebaasını saadete ve refaha kavuşturarak Osmanlı ve diğer ülkeler arasındaki ilişkilerin samimi bir şekilde devam ettirmesi temennisinde bulunmuştur. (*Servet-i Fünûn*, No: 182, 19 Aralık 1908: 3) Diğer yandan, Selanik'te bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezinden meclisin açılışı dolayısıyla padişaha telgraf gönderilmiş, meclisin vatanperverâne hizmetler görmesi ümidiyle Kânûn-ı Esâsî'yi yürürlüğe koyan ve meşrutiyeti iade eden padişaha samimi tebrik ve teşekküratta bulunulmuştur (*Servet-i Fünûn*, No: 182, 19 Aralık 1908: 3).

Parlamentonun açılışı, haberlerden de anlaşıldığı üzere coşkuyla kutlanırken Padişah II. Abdülhamit açılışının ardından 31 Aralık'ta Yıldız Sarayında mebuslar için ziyafet vermiştir. İlginçtir ki yemek sofrasında II. Abdülhamit ve yıllarca kendinin muhalifi olan ve parlamento açıldığında Reisliğe seçilen Ahmet Rıza Bey ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden Talat Bey samimi görüntüler vermiştir. Padişah her iki İttihatçıya iltifatta bulunmuş ve hatta şakalaşmıştır. Ziyafetteki menü de oldukça zengindir. Mebuslara yumurtalı bulyon, peynirli börek, mayonezli levrek balığı, sebzeli sığır file, soğuk dana ciğeri ezmesi, hindi ve keklik kebabı, beyaz salçalı tavuklu pilav, dört kardeş tatlısı, krema, dondurma, peynir ve meyve ikram edilmiştir (Tunçay vd., 2021: 257).

31 Mart'a Giden Süreç ve Siyasi Kamplaşmalar

II. Meşrutiyetin birleştirici atmosferi kısa süre sonra yerini siyasi kamplaşmalara bırakmış; yaşanan fikir ayrılıkları ve tartışmalar gazete sütunlarına yansımıştır. İlk münakaşa, bir dönem Jön Türklere liderlik eden Mizancı Murat Bey ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında yaşanmıştır. 30 Temmuz 1908’de *Mizan*’ı yeniden çıkarmaya başlayan Murat Bey, “*Açık Muhabere*” başlığıyla bir bildiri yayımlamıştır. Cemiyetin kendisi hakkındaki düşüncesini sorgulayan Murat Bey, cevap alamadığı takdirde de Çürüksulu Ahmed Bey aracılığıyla 21 Kanunuevvel 1312’de Cemiyet’e gönderdiği ve neticesi bildirilmeyen istifanameyi Keenlem-yekûn (yok hükmünde, geçersiz) sayacağını ve kendisini Şube Reisi addedeceğini açıklamıştır (*Mizan*, No: 1, 30 Temmuz 1908: s. 3).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Murat Bey’in bildirisine Tanin üzerinden cevap vermiş, “Sizin hakkınızda Hey’et-i Merkeziyyenin re’yi şudur: Hey’et sizi kat’iyyen efrad-ı cemiyetten tanımaz. Şube Reisi sıfatıyla değil hiçbir suretle cemiyet namına bir harekette bulunmanıza müsaade göstermez” denilmiştir (Tanin, No: 1, 1 Ağustos 1908: 3).

Murat Bey’in faaliyetleri Hüseyin Cahit Bey tarafından da eleştirilmiş, “*Nifaka Kimler Sebep Oluyor*” başlığıyla kaleme alınan başmakalede, ağır bir şekilde tenkit edilmiştir. Maziye anımsatan ve Murat Bey’i gençlik yıllarında hayranlıkla takip ettikleri bir Jön Türk olarak tasvir eden Hüseyin Cahit Bey, O’nun II. Abdülhamit ile anlaşarak yurda dönmesinin ise kendilerinde derin yaralar açtığını kaydetmiştir. Hüseyin Cahit Bey’e göre, Murat Bey meşrutiyetin ardından Saraydan ve Cemiyet’ten yüz bulamamış, bugün takip ettiği meslekle de memleketin hayatına kastetmiştir. Murat Bey’in de aralarında bulunduğu matbuattaki bu zümreyi “çete”ye benzeten Hüseyin Cahit Bey, halkın dini duygularının istismar edildiğini savunarak 31 Mart’a giden süreçte ilk uyarılardan birini yapmıştır:

“İşte ey sevgili vatanın iğfâl edilmek istenen masum evlatları, ey talebe-i ulum, böyle sahte makalelerle sizi aldatan adamların mahiyetini görünüz. Bir taraftan Nafiz Sururi’ler, Ebu’l-Mukbil Kemal’ler, Haydar’lar sizin hissiyat-ı diniyyenizi gıcıklayacak bahisleri ortaya açıyorlar. Diğer taraftan Murat’lar, Cemil Molla’lar bahsi alevliyorlar. Ortada sizin haysiyetinizi, şerefınızı, saadetinizi ihlal edecekler, vatani mahf u harabeye sürükleyecekler ve kendileri, menhus ve meşum baykuşlar, harabe-i vatanın zulmet-i istibdadında –lanet olsun!- menfaat bulacaklar.” (Tanin, No: 54, 23 Eylül 1908: 1)

İttihat ve Terakki karşısındaki ikinci blok, diğer Jön Türk liderlerinden Prens Sabahattin Bey ve çevresi tarafından oluşturulmuştur. Sabahattin Bey, memlekete dönüşünün ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anlaşma zemini bulamamış ve hemen akabinde Ahmet Fazlı Bey gibi isimlerle birlikte Osmanlı Ahrar Fırkası’nı kurmuştur. (Akşin, 1972: 29) Bu arada İkdâm başta olmak üzere kendini destekleyen gazetelerde, Prens Sabahattin Bey’in yerel yönetimlerde yetki genişliğini öneren “Adem-î Merkeziyet” ve iktisadi yaşamda liberalizm eksenli “Teşebbüs-ü Şahsî” düşüncelerine yer verilerek propagandası yapılmıştır (İkdâm, No: 5127, 2 Eylül 1908: 1, İkdâm, No: 5142, 17 Eylül 1908: 2, İkdâm, No: 5148, 22 Eylül 1908: 1, İkdâm, No: 5173, 18 Ekim 1908: 1, İkdâm, No: 5174, 19 Ekim 1908: 1).

Bu konuları Hüseyin Cahit Bey, Tanin’deki yazılarında ele almış, esasında teşebbüs-i şahsi konusunda hürriyet fırkalarınca kabul edilemeyecek bir tarafın bulunmadığını ancak Adem-î Merkeziyet ile Osmanlı memleketinin bir inkıraz ve izmihlale gidebileceğini savunmuştur. Sabahattin Bey’in dahi İttihat ve Terakki Cemiyeti ile birleşme imkanı olduğu zaman bu programdan tayy (kaldırmak) edebileceğini öne süren Hüseyin Cahit Bey, buna karşın İkdâm’da Adem-î Merkeziyet usulünün Osmanlı vilayetlerini ıslah edecek en metin şart olarak ortaya sürülmesini, ‘pot kırmak’ olarak yorumlamıştır. (Tanin, No: 35, 4 Eylül 1908: 1)

İttihat ve Terakki karşısına dikilecek olan önemli bir zümre de siyasi mahkûmlar arasından çıkmıştır. İstibdat döneminde ceza alan ve sürgünde olan mahkûmlar, meşrutiyetle birlikte affedilmiş ve hapishanelerden salıverilmişlerdir (Sabah, No: 6770, 1 Ağustos 1908: 1). İstanbul’a dönen ve 12 Ağustos 1908’de Sultanahmet Meydanı’nda düzenledikleri mitingin ardından örgütlenerek Avnullah El Kâzîmî başkanlığında Fedakâran-ı Millet Cemiyeti’ni kuran grup, 16 Eylül 1908’de ise Hukuk-ı Umûmiye isimli bir gazete neşretmiştir (Akşin, 1974: 126). Nazmi, Arap İsmail Hakkı ve Abdülkadir Bey’lerin de kurucuları arasında yer aldıkları bu grup, Fransız İhtilalinde deklare edilen “İnsan Hakları” beyannamesini esas alarak, gazeteye Hukuk-ı Umûmiye ismini vermişlerdir (Kuran, 2000: 323). Bir süre sonra gazetenin sorumlu müdürlüğüne Necib Nadir Bey’in yerine Mevlânzade Rifat Bey getirilmiştir (Hukuk-ı Umûmiye, No: 23, 8 Ekim 1908: 1). İttihat ve Terakki muhalifi olan bir diğer yayın Serbesti ise

16 Kasım 1908’de çıkmıştır. Bu gazetenin de sorumlu müdürlüğü Mevlânzade Rifat tarafından deruhte edilecektir. Mevlânzade’ye göre Serbesti, Ahrar Fırkası’nın gazetesi sanılmaktadır. Fakat gazetenin tek amacı Sultan Abdülhamit karşıtlığıdır ve padişahı saltanattan indirmektir. (Mevlânzade Rifat, 2010: 113) İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Cemiyetin yayın organı Tanin’in karşısındaki en sert gazete olan Volkan ise 11 Aralık 1908 tarihinde Derviş Vahdetî tarafından çıkartılmıştır.

İttihatçılarla arası açılan ve karşı cepheye geçen en önemli şahsiyet ise Sadrazam Kâmil Paşa olmuştur. İttihatçılar, Kâmil Paşa’nın sadrazamlığa getirilmesini önceleri memnuniyetle karşılamıştır. Ancak İttihat ve Terakki’nin Kâmil Paşa’nın oğlu Said Paşa’nın sefirlik görevi ile İstanbul’dan gönderilmesini istemesi üzerine tarafların arasında gerginlik yaşanmıştır. Diğer yandan Manyasizade Refik Bey’in Adliye Nazırlığına getirilmesi de İttihat ve Terakki erkanından Rahmi, Talat ve Hafız Hakkı Bey’ler tarafından isabetsiz bulunmuştur. (İnan, 1983: 1406)

İttihat ve Terakki-Kâmil Paşa gerginliğinin başlangıcına yönelik getirilen bir diğer yorum ise Meclisin açılış töreninde vekillerin padişah’tan yemin etmesi olayıdır. Meclis-i Meb’ûsân’a ilerleyen dönemde başkan olan Halil Menteşe Bey’in belirttiği bu hususta; vekiller, padişah’tan yemin talep etmiş fakat Kâmil Paşa 1293 (1876) meşrutiyetinde padişahın yemin ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine Menteşe, “ısrar buyurmayınız, mahcup olacaksınız” demiş, Kâmil Paşa ise “Canım, siz ne oluyorsunuz? Bu meşrutiyeti padişahımız efendimiz lütfettiler” cevabını vermiştir. (İnan, 1983: 1407)

Anlaşıldığı üzere meşrutiyet henüz 3 ayını doldurmadan saflar belirginleşmiştir. Bir tarafta Meclis-i Meb’ûsân’daki milletvekilleri, ordu içerisindeki üyeleri ve yayın organları olarak Tanin ve Şurây-ı Ümmet gibi gazetelerle İttihat ve Terakki Cemiyeti, karşılarında ise Sadrazam Kâmil Paşa başta olmak üzere Prens Sabahattin Bey, Fedakâran-ı Millet, İttihad-ı Muhammedî gibi cemiyetler, neşriyat alanında ise Mizan, Hukuk-ı Umûmiye, Serbesti, İkdâm, Osmanlı ve Volkan gibi gazeteler yer almıştır. Taraflar arasındaki tartışmalar gazeteler üzerinden devam etmiş, özellikle Kâmil Paşa gibi Kıbrıslı olan Derviş Vahdetî idaresindeki Volkan Gazetesinde, Tanin’e ve Başyazarı Hüseyin Cahit Bey’e karşı ağır ifadeler kullanılmıştır.

Bu süreçte İttihatçılardan Selanik Mebusu Rahmi Bey’in mabeyne giderek Kâmil Paşa’nın sadareten azledilmesini talep ettiği iddiası tartışmalara neden olmuştur. Konu İkdâm gazetesinde yer almış ve Volkan’da da aynen yayınlamıştır. “İttihat ve Terakki Cemiyeti Azasından Selanik Mebusu Rahmi Bey’e” serlevhalı haberde, Rahmi Bey’in Kâmil Paşa’nın dış politikasını gerekçe göstererek düşürülmesini talep etmesinin Kânûn-ı Esâsî ahkâmına ters olduğu belirtilmiş, tebdil-i sadaretin ise padişah yetkisinde bulunduğu dile getirilmiştir:

“Biliyorsunuz ki Sadrazamın umûr-ı hariciyye politikasını beğenip, beğenmemek münhasıran size verilmiş bir hak değildir. Heyet-i Mebûsan içtima ettiğinde şerait-i kanuniye dairesinde devletin umur-i hariciyye politikasıyla meşgul olabilir. Fakat kable’l içtimâ padişaha gidip de böyle bir talepte bulunmak ve onda ısrar etmek, Kânûn-ı Esâsî nassına ve hukuk-ı siyasiyye ahkâmına taban tabana zıttır. Kânûn-ı Esâsî ahkâmını ara-yı müctemi olmadan hod be hod ihlale siz nasıl cüret ediyorsunuz? Siz Kânûn-ı Esâsî ahkâmına riayete yemin ve ahdetmediniz mi? Hareket-i vâkıânız taahhüd-i vâkî’ ile kabil-i telif midir? siz teşebbüsünüzle, Kânûn-ı Esâsî’nin bir hükmünü ibtâle muvaffak olsaydınız, bundan memlekete bir hayır gelir miydi?” (Volkan, No: 8, 18 Aralık 1908: 4).

Tanin’den Hüseyin Cahit Bey, bu durum karşısında savunmaya geçmiş, meşrutiyetin ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı kaynağını millettan almayan suni bir kamuoyu oluşturulduğunu ifade etmiştir. Cemiyetin karşısında yer alan kesimleri sıralayan Hüseyin Cahit Bey, meşrutiyet öncesinde istibdattan nemalanan bir kesimin, meşrutiyet sonrasında ise fikri dünyası İttihat ve Terakki ile paralel olmasına karşın şahsi beklentileri karşılık bulmayan hoşnutsuz bir zümrenin, Cemiyet’i yıpratmaya çalıştığını belirtmiştir. Hüseyin Cahit Bey, Rahmi Bey iddialarına ilişkin de “Halbuki pekala malumdur ki cemiyet azasından hiç kimse kendi hesap ve namına müracaatla böyle bir talepte bulunamaz. Ve mabeyne giden zat da şahsi bir müracaatta bulunmuştur. Böyle olmakla beraber, zahiren o zata fakat hakikatte Cemiyet’e tariz ediliyor...” yorumunu yapmıştır (Tanin, No: 140, 20 Aralık 1908: 1). İlâveten “Cemiyet dağılmalı mı, dağılmamalı mı?” sorusunu yöneltten Hüseyin Cahit Bey, şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hayır. Cemiyet henüz şekl-i hâzırını muhafaza etmeye, bir vazife-i vatanperverane olmak üzere mecbûrdur. Bugün kendimizi meşrutiyet idareye mâlik zannediyoruz. Fakat hakikati söylemek lazım gelirse deriz ki hakiki bir meşrutiyet idareden, hakimiyet-i millîyeden henüz uzağız. Şekl-i idare-i hâzıramız ‘parlamentarizm’ usulü değildir. Bugün Meclis-i Meb’ûsân’ın iktidarı, salahiyeti gayet mahduttur. Ve bütün zahiri emniyetlere rağmen millette henüz zulüm ve istibdada karşı koyacak bir kuvvet bulunmaya lüzum vardır.” (Tanin, No: 140, 20 Aralık 1908: 1).

Hüseyin Cahit Bey’in yazısında hoşnutsuz zümre olarak kastettiği Fedakâran-ı Millet Cemiyeti ise bağış kampanyası düzenlemiş, Sultan Abdülhamit de onlara bin liralık yardım yapmıştır. Ancak bir süre sonra Fedakâran adına bir bildiri yayınlanmış ve bazı kişilerin cemiyetin bağış kampanyasını kullanarak kendi hesaplarına para topladığını duyurmuştur (Akşin, 1974: 133). Daha sonra hükümet tarafından Fedakâran-ı Millet Cemiyeti’ne baskın yapılmış, fedai tutmak, silahlanmak ve karışıklık çıkarmak amaçladıkları gerekçesiyle cemiyetin 40 kadar ileri geleni tutuklanmış, *Hukuk-ı Umûmiye*’de bir süre kapatılmıştır (Akşin, 1974: 135).

Kâmil Paşa’ya Yönelik Eleştiriler

Tanin’de Kâmil Paşa’ya yönelik eleştiriler yükselirken, Derviş Vahdetî’nin *Volkan*’ında ise Kâmil Paşa müdafa edilmiştir. *İkdam* ve *Yeni Gazete* gibi yayınlarda da Kâmil Paşa siyasi bir deha olarak görülürken uyguladığı politikalarla İngiltere’nin desteğinin Osmanlı’nın yanında olacağı öne sürülmüştür. *Tanin*’in 9 Ocak 1909 tarihli 158 numaralı sayısında sadrazamın İngiliz dostluğu konusunu işleyen Hüseyin Cahit Bey ise gazetelerde tekrar edile gelen bu durumun avamı kandırmak için uydurulan basit düsturlardan olduğu belirtilmiştir:

“... Vazifeleri Kâmil Paşa’yı müdafaadan ibaret olanlar yorulmak bilmez bir sebat ile bu gülünç sözleri tekrardan hâlî kalmıyorlar. Çünkü maksatları iyiyi fenayı hakkıyla temyiz edemeyenleri kandırmaktır” (Tanin, No: 158, 9 Ocak 1909: 1).

Hüseyin Cahit Bey, *Tanin* sütunlarının yanı sıra Meclis-i Meb’ûsân’da da Kâmil Paşa’dan istizahat (açıklama) talep etmiş, dahili ve harici konulara ilişkin cevap istemiştir. Meclis-i Meb’ûsân’ın 13 Ocak 1909 tarihli oturumuna katılan Kâmil Paşa suallere cevap vermiş; kendi sesinin müsait olmaması dolayısıyla açıklamaları, Sadaret Mektupçusu Fuat Bey tarafından okunmuştur. Kâmil Paşa, 5 aylık görevi boyunca ülke içerisindeki asayişsizliği ve dahili konulardaki keşmekeşliği çözüme kavuşturmaya çalıştığını açıklamış, Bulgaristan bağımsızlığı, Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından ilhakı ve Girit’in Yunanistan’a bağlanma teşebbüsleri hakkındaki meseleleri Osmanlı Devleti’nin menfaatleri doğrultusunda çözmeye gayret ettiğini belirtmiştir. Kâmil Paşa’nın açıklamaları Meclis-i Meb’ûsân’ı tatmin ederken alkışlarla birlikte Ebuzziya Tefvik Bey’den “*Yaşa Kâmil Paşa*” ve Rıza Nur Bey’den “*İtimadı tam ve ihtiram Kâmil Paşa’ya*” sözleri yükselmiştir (MMZC, Dev.: 1, Cilt: 2, İkt. Sen.: 1, İnikad: 11, 13 Ocak 1909: 170).

Sadrazamın yanıtlarının ardından söz istemeyen önerge sahibi Hüseyin Cahit Bey ise 14 Ocak tarihli *Tanin*’de konuyu ele almış, istizahat meselesi hakkında, “*Osmanlı halkı ilk defa olarak hakk-ı hakimiyetini istimal etti*” değerlendirmesinde bulunmuştur (*Tanin*, No: 163, 14 Ocak 1909: 1).

Kâmil Paşa’nın Meclis’te yaptığı açıklamalar ve güvenoyu almasının ardından İttihat ve Terakki’ye yönelik eleştirilerin daha da yüksek sesle çıkmaya başladığı görülmektedir. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti’ne yönelik tutuklamalar dolayısıyla kapatılan *Hukuk-ı Umûmiye* yayına başladıktan bir gün sonra İttihat ve Terakki’ye saldırmıştır. Cemiyeti ifade edebilecek sıfat bulamadıklarını ve nihayet, “*Şeref Sokağı Hükümeti gayr-ı meşrusu*” tabirini kullanacaklarını yazan *Hukuk-ı Umûmiye*’de, şu satırlar yer almaktadır:

“Şeref Sokağı merkezinin mahiyet-i hâzırasını ifade edecek bir sıfat tahrîsiyle pek çok meşgul olduk. Her işe burnunu sokan, hükümeti arzu-yı keyfiyesinin bir hizmetkar-ı icraiyesi gibi kullanan, maksad-ı hissî ve menafî-i şahsiyelerinin tervici için her türlü vesait-i sefileye müracaat etmekten çekinmeyen, memlekette varlık namına yalnız kendilerini gören, milletin a’lay-ı şan-u muhafaza-i mevcudiyeye vezaifi-i kudsiyesiyle mükellef bulunan askeri, hürriyet-i efkarın neşri hakikisi olmak sıfat-ı ulviyesine haiz bir cemiyetin mahv ve

ilgası gibi alçak hizmetlerde kullanan bu merkezi, takip eylediği meslek-i makduh (beğenilmeyen, ayıplanan) ve sefili tamamen ifade edebilecek bir sıfat bulamadık, nihayet bizde lisan-ı umûm millette olan bu tabiri kullanmaya mecbur olduk: Şeref Sokağı Hükümeti gayr-ı meşrusu..." (Hukuk-ı Umûmiye, No: 117, 22 Ocak 1909: 2)

Makalede, İttihat ve Terakki'nin yüzbinlerce lira para topladığı ve bunun nerelere sarf olunduğu sorulurken bu kaynağın hafiye tedarikinde kullanıldığı imasında bulunulmuştur. Fedakâran-ı Millet Cemiyeti adına toplanan bin liranın nerelerde harcandığının da dile getirildiği gazetede, bu paraların birahanelerde ve balolarda değil, muhtaç ahaliye ve cemiyet mensuplarına verildiği öne sürülmüştür. Diğer yandan tutuklama vak'asıyla birlikte yapılan soruşturmada, kendilerinin aklandığı işaret edilmiş, "Şeref sokağı da böyle bir tecrübeye razı olabilir mi?" sorusu yönelttilmiştir (Hukuk-ı Umûmiye, No: 117, 22 Ocak 1909: 2). Aynı gün yayınlanan "Sadrazam Paşa Hazretlerine Açık Mektup" başlıklı bir başka haberde ise İstanbul'da kurulmaya başlanan telefon hatlarının memnuniyetle karşılandığı ifade edilerek bunun bütün Osmanlı ülkesine yaygınlaştırılması temenni edilmiş, fakat bu hattın Şeref Sokağı'ndaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden geçmesi ise yerilmiştir (Hukuk-ı Umûmiye, No: 117, 22 Ocak 1909: 2).

Kâmil Paşa Hükümeti'nin Sükûtu

İttihatçı karşıtı basının desteğini arkasına alan Sadrazam Kâmil Paşa ise İttihat ve Terakki Cemiyeti karşıtı adımlar atmaya devam etmiştir. Rumeli'den meşrutiyetin korunması amacıyla getirtilen Avcı Taburlarını Yanya'ya göndermek isteyen Kâmil Paşa, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'yı Mısır Fevkalade Komiserliği'ne atamış ve yerine Nazım Paşa'yı getirmiştir. Diğer yandan Bahriye Nazırı Arif Hikmet Paşa da uzaklaştırılarak yerine Hüsnü Paşa atanmış ve kabine krizi başlamıştır. Bunun üzerine Dahiliye Nazırı Hüseyin Hilmi Paşa, Adliye Nazırı Refik Bey ve Şurâ-yı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa istifa etmiştir (Tunaya, 1989: 44, 45). Kâmil Paşa, Harbiye ve Bahriye Nazırlarının değiştirilmesine gerekçe olarak kabinedeki diğer bakanlara, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin padişahı hal' etmeyi, yerine ise veliaht Reşat Efendi'yi de atlayarak Yusuf İzzettin Efendi'yi cülus ettirmeyi amaçladıklarını söylemiş, fakat inandırıcı bulunmamıştır. Basında da yer alan bu iddiayı Kâmil Paşa'da 13 Şubat'ta yayınlattığı bir ilanla reddetmek zorunda kalmıştır (Akşin, 1972: 33, 34).

Ancak kabinede harbiye ve bahriye nazırlarının değiştirilmesi Kâmil Paşa hakkında bir kez daha istizaha sebep olmuş, Gümülcine Mebusu İsmail Bey ve 5 arkadaşı tarafından, değişiklikleri usûl-ı meşrutiyete aykırı bularak taktir vermişlerdir. Kâmil Paşa'nın oturuma gelmemesi üzerine Kângırı Mebusu Tevfik Efendi, "Sadrazam Paşa ne için gelmiyor ve niçin cevap vermedi? Millet böyle bu kadar heyecanda iken sebep nedir, onu bir kere telefonla sormalı" diyerek sadrazam gelene kadar meclisin çalışmaya devam etmesini istemiştir (MMZC, Dev.: 1, Cilt: 1, İct. Sen.: 1, İnikad: 27, 13 Şubat 1909: 590).

Kâmil Paşa, harici konuları ve özellikle Girit meselesini gerekçe göstererek meclise gelmemiş, ileri bir tarihte soruları cevaplandıracağını bildirmiştir. Meclisin tüm davetlerine karşın icabet etmeyen Kâmil Paşa, bir de tehdit yazısı göndermiş ve görüşme ertelenmediği takdirde sadaret mührünü padişaha iade edeceğini söylemiştir. Tehdidi dikkate almayan Meclis-i Meb'ûsân, Kâmil Paşa'ya güvensizlik oyu vererek düşürmüştür (Tunaya, 1989: 46).

Ertesi günkü *İkdam*'da "Buhran-ı Vükela" ve "Buhran-ı Vükela ve Zeaif-i Ahali" başlıklı haberlerle konu ele alınmış, Kâmil Paşa kabinesinin, 8 lehte oya karşın, aleyhte kullanılan 198 oyla sükût ettirildiği kaydedilmiştir. Ayrıca Kânûn-ı Esâsî'nin 35. maddesi uyarınca tebdil-i vükela salahiyetinin padişahın elinde olmasına rağmen, meşrutiyetle idare edilen bir memlekette, meclisin itimat etmediği bir kabinenin iktidarda kalmasının doğru olmayacağı belirtilmiştir (*İkdam*, No: 5288, 14 Şubat 1909: 1).

Kâmil Paşa'ya yönelik bir önceki gensoruyu veren Hüseyin Cahit Bey ise "Heyet-i Vükelanın Sükûtu" serlevhali başyazısında Kâmil Paşa hükümetinin düşüşünü memnuniyetle karşılamış, "Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ı dün vatanın en büyük düşmanıya yüz yüze gelmişti. Bir tarafta istibdad ve izmihlal, diğer tarafta hürriyet ve necat" yorumunu yapmıştır. Yazıda Kâmil Paşa'ya yönelik eleştirilerle beraber, tecrübe-dide olarak anılan Kâmil Paşa'nın yaptığı hataları bir çocuğun bile yapmayacağını savunan Hüseyin Cahit Bey, "Şu dakika itibarı ile Kâmil Paşa kabinesi yerededir" diyerek kabinenin düşüşünü okurlarına duyurmuştur (*Tanin*, No: 194, 14 Şubat 1909: 1).

Hükümetin düşmesine *Volkan*'ın tepkisi ise çok serttir. Kâmil Paşa'nın sükutu için *Şurâ-yı Ümmet* ve *Tanin* gazetelerini gece gündüz çalışmakla suçlayan Vahdetî, "*Ey iki varak-pare! Zannetmeyiniz ki, şeytanlıkla milleti iğfâle muvaffak oldunuz, rolünüzü istediğiniz gibi oynadınız! Bu hile elbette yine meydana çıkacaktır*" satırlarıyla tepkisini dile getirmiştir (*Volkan*, No: 46, 15 Şubat 1909: 1).

Görüldüğü üzere Türk demokrasi tarihi açısından büyük önem taşıyan bu hadisede ilk kez bir sadrazam mebusların oyu ile indirilmiştir. Meselenin diğer bir boyutu ise meşrutiyetin ilk 2 kabinesi de aynı sebepten, yani harbiye ve bahriye nazırı ataması yüzünden düşmüştür. Kâmil Paşa'nın yerine Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.

Dış Politikada Yaşanan Hadiseler

II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı dış politikasını ve kamuoyunu derinden etkileyen üç önemli gelişme Bulgar Bağımsızlığı, Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Hersek'i ilhakı ve Girit Meclisi'nin Yunanistan'a bağlanması idi. Bulgaristan'ın *de facto* bağımsızlığı 1878 Ayastefanos Anlaşması ile gerçekleşmişti. Berlin Anlaşması (1878) ve sonraki 30 yıl Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlılığı şeklen devam etti. İlk müsait zamanda bağımsızlık gerçekleşecekti, zira Osmanlı Devleti'nin böyle bir gelişmeyi engelleyecek siyasi, askeri ve ekonomik gücü yoktu. Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na *de facto* ilhakı da 1878'de Berlin Anlaşması ile gerçekleşmişti. Zira şeklen işgaline terk edilen ve ancak geçici işgalini sürekli ilhaka dönüştürme iradesi gösterebilecek Avusturya-Macaristan'a karşı, Osmanlı Devleti'nin yapabilecekleri sınırlıydı.

Sadrazam Kâmil Paşa, Bulgaristan ve Bosna Hersek meselelerini görüşmek üzere Bakanlar Kurulu'nu konağında toplayarak istişarelerde bulundu. Toplantıda ordunun gücü hakkında Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa'dan malumat istenmiş, ancak askerin ayağına giydirilecek çarık bile bulunmadığı cevabı alınmıştır. Kâmil Paşa, ordunun durumundan eski Serasker Rıza Paşa'yı mesul tutmuş ve Rıza Paşa'yı servetine servet katmakla itham etmiştir. Bakanlar Kurulu'nda yapılan değerlendirmede, iki mühim konunun da siyasi ve diplomasi alanında çözüme kavuşturulması yönünde kanaat oluşmuştur (Türkgeldi, 2010: 12).

Girit meselesi de uzun zamandır Osmanlı dış politikasını ilgilendiren önemli problemlerden ve 1897 Osmanlı-Yunan savaşının sebeplerindendi. Girit'te sık sık ayaklanmalar çıkmakta, Yunan entrikalarının etkisiyle Giritli Rumlar, adayı Yunanistan'a bağlamak istemekteydi. Osmanlılar, Girit için Lübnan Nizamnamesi (1861) benzeri bir imtiyaz vermişlerdi (1867). Ancak Yunanistan ile Giritli Rumlar adayı ele geçirinceye kadar ısrarlı mücadelelerini sürdürdüler. Zamanını bekleyen bu üç olayda, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tekrar ortaya çıkarak Osmanlı Devleti'ni müşkül bir durumda bıraktı. Basının bu gelişmelere tepkisi büyük oldu ve yaşananlar okurlara aktarılacak kamuoyu oluşturulmaya çaba gösterildi.

Bulgaristan, Bosna-Hersek ve Girit Meselelerinin Gazetelere Yansıması

Bulgaristan'ı fiilen bağımsızlığa götüren süreç, Sofya'nın payitaht kapı kethüdası Geşof'un Hariciye Nezareti'nin ziyafetini krize dönüştürerek İstanbul'dan ayrılmasıyla başlamıştır. Berlin Antlaşması (1878) ile Osmanlıya bağlı bir prenslik haline gelen Bulgaristan'ın İstanbul Kapı kethüdası Geşof, II. Abdülhamit'in cülus yıldönümü dolayısıyla Hariciye Nezareti tarafından payitahtta görev yapan sefirlerle verilen ziyafete davet edilmemiş, buna tepki gösteren Geşof, Sofya'ya dönmüştür (İnan, 1983: 1394, 1395). Hadise üzerine Bulgaristan, 5 Ekim 1908'de bağımsızlığını ilan etmiş ve Osmanlı'ya ait olup Bulgar toprakları içerisinde kalan Rumeli Demiryolu ağına el koymuştur. Osmanlı kamuoyu bu olayın şokunu yaşarken, ertesi gün ise Avusturya-Macaristan Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini duyurmuştur.

Ali Kemal Bey *İkdam*'da kaleme aldığı "İfşa-ı Hakikat" başlıklı makalesinde konuyu ele almış Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiğini, rivayete göre de Avusturya-Macaristan'ın Bosna ve Hersek'i ilhak edeceğini yazmıştır. Ali Kemal Bey'e göre, Bulgaristan zaten çok zamandır müstakil bir devlet haline dönüşmüş ve Bosna ve Hersek de yine uzun süre önce Osmanlı ile alakasını kesmiştir. Yazısında, "*Düşmanlarımızın kasdı, böyle hareket ile bir yandan devletimizi haricen müşkülata gûna gûn sokmak, dahilen ise ahalimizi idare-i hazırâ-ı meşrutiyemize karşı iğzab (kızdırma, kıskırtma, galeyana getirme) eylemek, nihayet bu sayede başımıza ne suretle, ne taraftan olursa olsun bir derd-i harb açmaktır.*" diyen Ali Kemal Bey, bu harp ile de ortada ne Kânûn-ı Esâsî'nin kalacağını, ne devletin selametinin mümkün

olacağını belirtmiş ve devr-i sabık idaresinin yeniden kurulacağını öne sürmüştür (*İkdam*, No: 5161, 6 Ekim 1908: 1).

Ali Kemal Bey'in rivayet diye yazdığı Bosna-Hersek ilhakı hemen ertesi gün gerçekleşmiştir. *İkdam*'daki başyazısında meseleyi ele alan Ali Kemal Bey, durumdan ders çıkarmak gerektiğini öne sürmüş, "İşte önümüzde şu Bosna ve Hersek işi var. Ne için, nasıl, ne esbaba mebni otuz sene evveli bu vilayetimizi elimizden aldılar? Bu hususta idareten, hükümeten hiç kabahatimiz, taksiratımız yok muydu? Öyle sırf durup dururken mi bize karşı, Devlet-i Osmaniye'ye karşı bu tecavüze, bu gasıblığa (gaspediciliğe) kalkışıldı? Bütün bu hakikatlerdir ki, kâri'lerimize arz eylemek isteriz" ifadelerini kullanmıştır (*İkdam*, No: 5163, 8 Ekim 1908: 1). Yazısında, konunun tarihsel sürecine de değinen Ali Kemal Bey'e göre, meşrutiyet esaslarına sahip çıkılırsa, gelecekte ümit vardır:

"Hükümet-i Osmaniye icrâ-yı adl ederse, meşrutiyete riayet eylerse, hürriyetten, müsavattan, uhuvvetten, adaletten başka tarz-ı idare-i hükümet bilmezse akvam-ı Osmaniye'nin hiçbirisi rabt-ı muhteşem-i Osmaniye'den başka bayrağın altına girmez... Çünkü mülk-ü Osmaniye'de, Osmanlılıkta, Osmanlılarla el ele vererek kardaşça yaşamakta bulunduğu, bulacağı ikbali, başka suretle asla bulamaz. Ermeni, Rum vatandaşlarımız şöyle dursun, hatta Bosnalılar, Herseklilerdir ki bu hakikati teslim ederler..." (*İkdam*, No: 5163, 8 Ekim 1908: 1).

Hüseyin Cahit Bey'de, Tanin'in 67 numaralı nüshasında Bulgar bağımsızlığı ile Bosna Hersek ilhakı konularını ele almış ve "bitti" nazarı ile bakılan Osmanlı'nın meşrutiyetle birlikte kuvvet bulacağı düşüncesinin, düşmanlarını harekete geçirdiğini kaydetmiştir. Her iki meselede, geçmiş yönetimin politikalarını eleştiren ve bu politikaları "acziyet" olarak nitelendiren Hüseyin Cahit Bey, şunları kaydetmiştir:

"İşte bunun üzerine düşmanlarımız düşündüler, Türkiye'nin kuvvetlenmesine meydan vermeden evvel, gasıbane bir hareket neticesi olarak elde ettikleri menafi' sağlam surette kendilerine temin çaresini aradılar. Bu çare pek sarıh idi. Bulgaristan ilân-ı istiklal eder, Avusturya Bosna ve Hersek'i ilhak eyler olur biterdi" (Tanin, No: 67, 6 Ekim 1908: 1).

Hüseyin Cahit Bey, Bulgar bağımsızlığı ve Bosna-Hersek'in ilhakı nedeniyle yaşanabilecek bir savaş konusunda da itidalli davranılması taraftarıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk meşrutiyet deneyiminin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ile kaybedildiğini anımsatan Hüseyin Cahit Bey, "*Birinci Kânûn-ı Esâsî'mizi elimizden harb ile aldılar. Bu ikinciye bu kadar kolay geri vermeyeceğiz. Hazırlanan tuzağa eskisi kadar safdilâne düşmeyeceğiz*" diyerek meşrutî idareye sahip çıkacaklarını ifade etmektedir (Tanin, No: 67, 6 Ekim 1908: 1).

Tanin'in 68 ve 69 numaralı sayısında kaleme aldığı yazılarında da bu iki konuyu işleyen Hüseyin Cahit Bey, ertesi gün ise "*Avusturya Emtiasını Almayınız!*" başlıklı makalesinde Avusturya mallarına karşı boykot çağrısı yapmıştır. "*Osmanlıların sükûn içinde çalışmaya muhtaç oldukları şu sırada adi, murdar bir hırs ile Bosna-Hersek üzerine saldıran Avusturya'nın çürük metalarını almayınız*" diyen Hüseyin Cahit Bey, şöyle devam etmiştir:

"Evet, Avusturya'dan ne geliyorsa kumaş, esvap, çorap, mendil, fanila hiçbirine bir Osmanlı parası vermeyiniz! Bugün Avusturya gösterdiği zebunkeşlikten, namertlikten, medeniyetin vicdanı karşısında nasıl medhul (kusurlu) ve hakir ise memleketimize doldurduğu renkleri kalp, kendileri çürük, dayanamaz, işe yaramaz metaları da pazarlarımızda, dükkanlarımızda öyle muhakkar, zelil dursun!" (Tanin, No: 70, 9 Ekim 1908: 1).

Boykotaj başkent İstanbul'da olduğu gibi imparatorluğun önemli ticaret merkezlerinden Selanik'te de uzun süre devam etmiştir. 3 Kasım 1908 tarihli *İkdam*'da yer alan haberde Selanik'te boykotajın bütün şiddetiyle devam ettiği ve Avusturya mağazalarına kimsenin uğramadığı belirtilmiştir. Tüccarların ellerindeki malları satamadıkları için yeni mal sipariş edemedikleri, ayrıca mavnacı ve hamal esnafının da Avusturya'ya ait vapurları boşaltmadıkları ifade edilmiştir. Bu durum karşısında Lloyd Kumpanyası Viyana Merkez Müdürü problemi çözmek için Selanik'e gelmiş, Avusturya Konsolosu

ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti ile görüşmüş, fakat muvaffak olamamıştır (*İkdam*, No: 5187, 3 Kasım 1908: 2).

Gazetelerin başlattığı boykot karşılığını bulmuş ve Avusturya Sefiri Marki Palla Viçini, gazetelerdeki neşriyat ve mallara uygulanan boykotun sonlandırılması için hükümete başvurmuştur. Bu talebi reddeden Sadrazam Kâmil Paşa, matbuatın serbest olduğunu, hele de haklı olunan bu davada hem matbuatın hem de umûmi efkârın istediği gibi hareket edeceği cevabını vermiştir (Çapanoğlu, 1960: 27).

Osmanlı Devleti'nin dış politikadaki buhranlarına, Bulgar bağımsızlığı ve Bosna-Hersek'in ilhakının ardından Girit meseli girmiştir. 17 Ekim 1908'de Girit Meclisi Yunanistan'la birleşme kararı almıştır. Girit İcra Komitesi'nin (Cretan Executive Committee) denetimini elinde bulunduran Enosis taraftarı isyancılar, Yüksek Komiser Zaimis'in Hanya'dan ayrıldığı bir sırada ayrılık kararını meclise onaylatmışlardır (Yellice, 2018: 338).

Hüseyin Cahit Bey'in, Girit meselesindeki tavrı ise çok daha serttir. *"Girit ne Rumeli-i Şarki'ye benzer, ne Bosna ve Hersek'e."* diyen Hüseyin Cahit Bey, *"Rumeli-i Şarki 1885 tarihinden beri maddeten gitmişti. Bosna ve Hersek de 30 bu kadar senedir Avusturya'nın bi'l-fiil taht-ı işgalinde bulunuyordu. Bunların üzerindeki hukukumuz sarîh ve aşikâr olmamakla beraber hukuktan maddeten müstefit değildik. Halbuki Girit'i vermemek için 12 sene evvel döktüğümüz kanlar henüz kurumamıştır"* yorumunu yapmıştır (Tanin, No: 90, 31 Ekim 1908: 1).

Makalesinde Giritli Müslümanların uğradığı mezalime de yer veren Hüseyin Cahit Bey, bu durumun büyük devletlerin de dikkatini çektiğini belirtmiştir. Giritlilerin istediğinin hak ve adalet değil, Osmanlı düşmanlığı ve Yunan muhibliği olduğuna dikkati çeken Hüseyin Cahit Bey, şu ifadeleri kullanmıştır:

"Girit adasının Bahr-i Sefid'de son derece mühim bir mevki-i bahrisi vardır. Böyle bir mevkii ele geçirmek için devletler son derece fedakarlıklara katlanırlar. Halbuki Girit bugün bizim elimizde iken onu başkalarına vermek, istikbal-i vatani, müdafaa-i memleketi tehlikeye sokmak kolay kolay rıza gösterilecek müzakeratlardan mıdır? Hükümet-i cedide-i Osmaniye ihtiyarıyla böyle bir fedakârlıkta, daha doğrusu hıyanette bulunmayacaktır." (Tanin, No: 90, 31 Ekim 1908: 1).

Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere'de Girit Meclisi'nin aldığı kararı tanımamış fakat Girit, Balkan Savaşları'nın ardından fiilen elden çıkmıştır.

SONUÇ

II. Meşrutiyetin ilanı Osmanlı Devleti'ni oluşturan tüm anasırda büyük beklentiler yaratmış, istibdadın sona ermesiyle devletin ve milletin yaşadığı problemlerin nihayet bulacağı ümit edilmiştir. Fakat beklentilerin saflığına nazaran, realitede ortaya çıkan gelişmeler tam aksi yönde seyretmiştir. Osmanlı payitahtı yangınlar ve işçi grevleri ile meşgul olurken, toplumu huzursuz eden ve anarşiyi artıracak dini fanatizmin sebep olduğu hadiseler yaşanmıştır. Meşrutiyetle birlikte içtimai yaşamda biraz daha ön plana çıkan kadınların sokak ortasında saldırıya uğraması, siyasetin ibadethanelere girmesi, Osmanlı başkentindeki havayı gerginleştirmiş, gazetelere de yansıyan bu hadiseler, şüphesiz bir zemin oluşturarak 31 Mart Vak'asının meydana gelmesinde etkili olmuştur. Bu süreçte Osmanlı toplumu yıllar sonra seçim deneyimi yaşamış ve seçtiği vekillerini Meclis-i Meb'ûsâna göndermiştir. Meşrutiyet coşkusunu andıran manzaralar ve sevinçle açılan Meclis, Türk demokrasi tarihinde de bir ilki gerçekleştirmiş, padişah tarafından atanmış olan Sadrazam Kâmil Paşa, ekseriyeti İttihatçılardan oluşan mebusların oylarıyla düşürülmüştür.

Osmanlı iç politikasında bu gelişmeler yaşanırken Bulgarlar bağımsızlıklarını, Avusturya-Macaristan ise Bosna ve Hersek-i topraklarına kattığını ilan etmiştir. Bu iki hadisenin hemen ardından da Girit Meclisi Yunanistan'a bağlanma kararı almıştır. *Tanin* ve *İkdam* gibi Osmanlı ana akım medyasının iki önemli gazetesi bu hadiseleri yakından takip etmiş, *Tanin* Başyazarı Hüseyin Cahit Bey ve *İkdam* Başyazarı Ali Kemal Bey makalelerine konu etmişlerdir. Yazarların üzerinde durdukları husus ise meşrutiyete sahip çıkma dürtüsüdür. Gerek Hüseyin Cahit, gerekse Ali Kemal, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla meclisin kapatıldığını, Kânûn-ı Esâsî'nin askıya alındığı hatırlatmış, her şeye rağmen meşrutî yönetimin devam etmesini istemişlerdir. Bu toprak kayıpları Osmanlı toplumu için yabancı bir

kavram olan boykotu da gündeme getirmiştir. Bosna ve Hersek'i topraklarına kattığını açıklayan Avusturya'nın malları, *Tanin* başta olmak üzere, gazeteler tarafından başlatılan çağrıyla İstanbul, Selanik ve İzmir gibi önemli ticaret merkezlerinde boykot edilmiştir. Boykot, Osmanlı Devleti'nin 2,5 milyon lira tazminat karşılığında Avusturya-Macaristan ile anlaşmasıyla sona ermiştir. Osmanlı Devleti, 19 Nisan 1909'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanıırken, Girit'in elden çıkması Balkan Savaşları'nın sonunda gerçekleşmiştir.

Osmanlı basını, meşrutiyetin getirdiği hürriyetle birlikte iç ve dış politika ile içtimai hayatta yaşanan tüm bu gelişmeleri halka ulaştırmıştır. Özellikle toplumun kargaşaya sürüklenmeye çalışıldığı hadiselerde ikaz görevini de yerine getiren gazeteler, boykot konusunda da millî bir duruş sergilemişlerdir. Fakat gazetelerin taraf oldukları parti ve cemiyetlerin koşulsuz-şartsız savunuculuğunu yapması, ayrıca gazeteciler arasında yaşanan polemikler, toplumdaki kutuplaşmaya neden olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv

MMZC, Dev.: 1, Cilt: 2, İkt. Sen.: 1, İnikad: 11, 13 Ocak 1909 (31 Kanunu Evvel 1324)

MMZC, Dev.: 1, Cilt: 1, İkt. Sen.: 1, İnikad: 27, 13 Şubat 1909 (31 Kânunusani 1324)

Araştırma Eser ve İncelemeler

Ahmad, F. (1971). *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*, Sander Yayınları.

Akşin, S. (1972). *31 Mart Olayı*, Sinan Yayınları.

Akşin, S. (1974). Fedakâran-ı Millet Cemiyeti, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 29, sy. 01, s.s., 125, 135.

Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu.

Bleda, Mithat Ş. (1979). *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi.

Çapanoğlu, Münir S. (1960), *Basın Tarihimizde İlave - Türk gazeteciliğinin Yüzüncü Yılı Münasebetiyle*, Yeni Doğu Matbaası.

Çavdar, T. (1991). *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları.

Duman, D. (2016), 31 Mart Vak'ası'nın İki Öncü Habercisi: Kör Ali ve Beşiktaş Olayları, *The Journal of Academic Social Science Studies*, s.s., 95-112.

Günay, N. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ermeni Partilerinin Seçim İttifakları, *18. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, s.s. 397-417.

Güven, Gül Ç. (1991). *II. Abdülhamid'in Sadrazamları Kâmil Paşa ve Said Paşa'nın Anıları-Polemikleri*, Arba Yayınları.

Hanioğlu, M. Şükrü, (1985). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad Ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İletişim Yayınları.

İnan, İbnülemin M. K. (1983). *Son Sadrazamlar 3. Cilt*, Dergah Yayınları.

İnuğur, M. N. (1993). *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınevi.

Kabacalı, Alpay, (1990). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Kansu, A (2017). *1908 Devrimi*, İletişim Yayınları.

Karpat, Kemal H. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi – Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları.

Kuran, A., B. (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları.

Malkoç, E. (2010). Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı ve Düşünce Dünyası, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 11, 93-162.

Mevlânzade Rifat, (2010). *31 Mart Bir İhtilalin Hikayesi*, Pınar Yayınları.

Sancaktar, F. M. (2021). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Anayasa, Seçim ve Meclis Tecrübesi 1876 – 1923*, Ötüken Yayınları.

Şapolyo, E.B. (1974). *Türk Gazeteciliği Tarihi, Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası.

Tahsin Paşa, Esbak Mabeyn Başkatibi (1931). *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.

Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi.

Tunçay, M., Akbayer N., Çavaş R., Demirel, Y. (2021). *II. Meşrutiyet'in İlk Yılı 23 Temmuz 1908 – 23 Temmuz 1909*, Yapı Kredi Yayınları.

Tunaya, T. Z. (1989). *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt:3 – İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, Hürriyet Vakfı Yayınları.

Türkgeldi A. F. (2010). *Görüp İştittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tütengil, C. O. (1969). *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*, Belge Yayınları.

Yellice, G. (2018). Sorunlu Ada Girit: Atina-Hanya İlişkileri ve Giritli Milletvekillerinin Yunan Parlamentosuna Dâhil Olma Girişimleri, 1910-1912, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 62, Bahar 2018, s.s. 335-366.

Yetişgin, M. (2010). Batı Basınında Osmanlı Devleti'ne Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri, *OTAM*, 28 (2010), s. s., 119-162.

Süreli Yayınlar

Hukuk-ı Umûmiye : No: 23, 8 Ekim 1908, No: 117, 22 Ocak 1909.

İkdam : No: 5087, 24 Temmuz 1908, No: 5127, 2 Eylül 1908, No: 5142, 17 Eylül 1908, No: 5148, 22 Eylül 1908, No: 5161, 6 Ekim 1908, No: 5163, 8 Ekim 1908, No: 5164, 9 Ekim 1908, No: 5166, 11 Ekim 1908, No: 5173, 18 Ekim 1908, No: 5174, 19 Ekim 1908, No: 5187, 3 Kasım 1908, No: 5288, 14 Şubat 1909.

Mizan : No: 1, 30 Temmuz 1908.

Sabah : No: 6770, 1 Ağustos 1908.

Serveti Fünûn : No: 180, 16 Aralık 1908, No: 182, 19 Aralık 1908, No: 183, 20 Aralık 1908.

Tanin : No: 1, 1 Ağustos 1908, No: 35, 4 Eylül 1908, No: 54, 23 Eylül 1908, No: 67, 6 Ekim 1908, No: 70, 9 Ekim 1908, No: 90, 31 Ekim 1908, No: 138, 18 Aralık 1908, No: 140, 20 Aralık 1908, No: 158, 9 Ocak 1909, No: 163, 14 Ocak 1909, No: 194, 14 Şubat 1909.

Volkan : No: 1, 11 Aralık 1908, No: 8, 18 Aralık 1908, No: 8, 18 Aralık 1908, No: 46, 15 Şubat 1909.